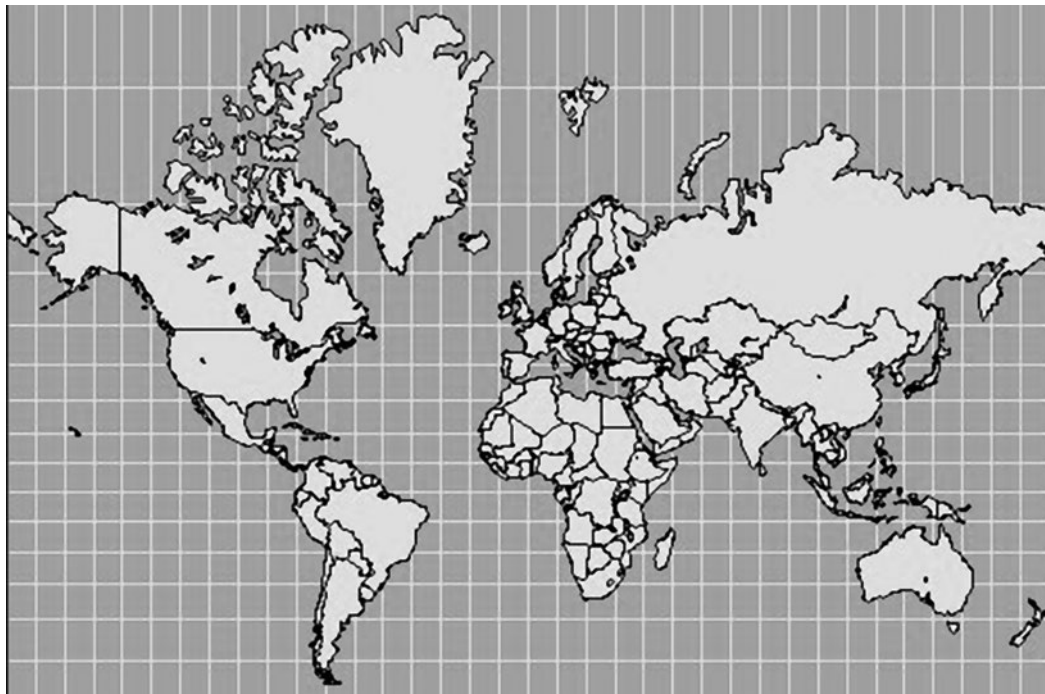

Mirela Altić

Kartografski izvori u povijesnim znanostima

Kartografija je znanstvena disciplina koja se bavi zasnivanjem, izradom, promicanjem i proučavanjem karata. Iza ove suhoparne definicije krije se zapravo nevjerojatno široka lepeza djelatnosti i proizvoda, koji ulaze u gotovo sve pore ljudskog života. Danas smo navikli da se kartira gotovo sve, a karte se koriste uvijek i svugdje. Dakako, digitalno doba promijenilo je oblik karte, tiskane karte sada su zamijenile one na zaslonima naših računala ili telefona. Sjetite se samo koliko puta koristite GPS (*Global Positioning System*) u kretanju prirodom ili u posjetu nekom gradu, koliko često kliknete na *Google Earth* da biste vidjeli kako neki predio izgleda iz zraka ili ste potražili neku omiljenu lokaciju za večernji izlazak putem telefonske aplikacije. No kartografija i kartiranje nisu suvremeni fenomeni. Umijeće izrade karata vrlo je staro i pojavljuje se u svim starim kulturama, od Mezopotamije, Egipta, Kine i Indije do starosjedilačkih kultura u Australiji, Africi i na oba američka kontinenta. Tijekom povijesti kartiralo se gotovo sve, od topografije terena, gradskih ulica, rasporeda stanovništva, zemljišnih posjeda, granica, šuma, voda sve do političkih stavova i vjerskih uvjerenja. Upravo ta raznolikost u sadržaju i namjeni karte čini ih toliko zanimljivim povijesnim izvorom.

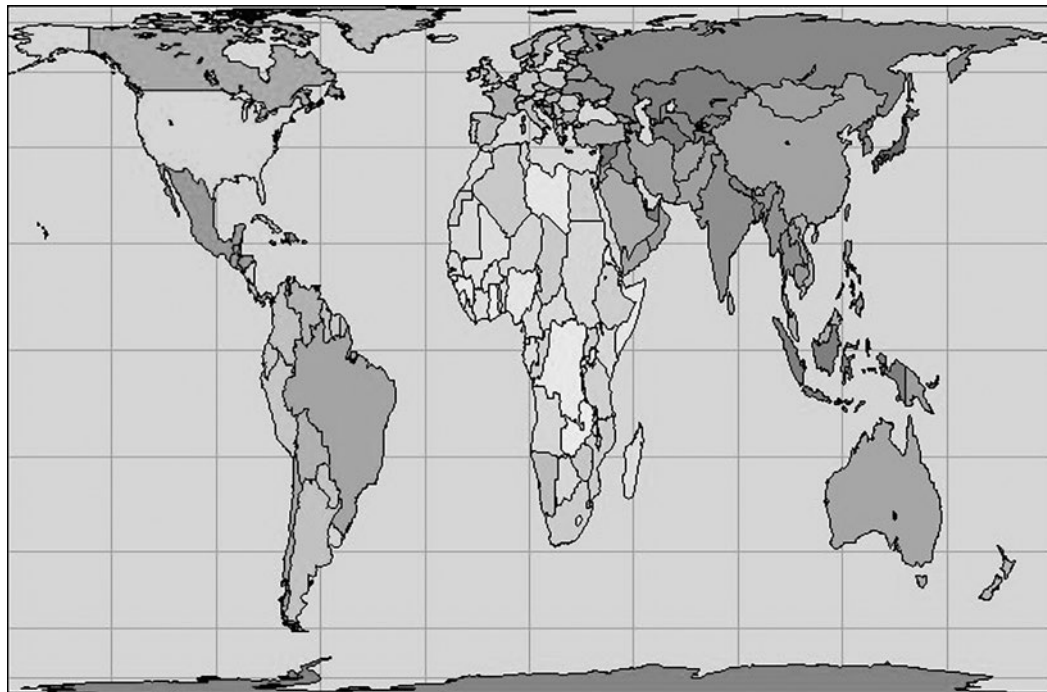
Povijesna kartografija koja se bavi proučavanjem karata s aspekta povijesnih znanosti, kartu tretira kao povijesni izvor, pa ova kartografska disciplina čini sastavni dio pomoćnih povijesnih znanosti (na Odsjeku za povijest predaje se od 2000. godine). U tom smislu, karta predstavlja važan izvor podataka koji zajedno s klasičnim arhivskim (pisanim) izvorima može značajno upotpuniti sliku o nekom povijesnom fenomenu. Dakako, da bismo znali pravilno vrednovati i interpretirati sadržaj neke karte kao povijesnog izvora, moramo raspolagati dostatnim podacima o samom izvoru (kada je karta nastala, tko je autor, svrha karte i sl.) kao i povijesnom kontekstu njegova nastanka.

sl. 1: Svijet kako smo navikli prikazan u Mercatorovoj projekciji i s Europom u središtu

Kronološka usporedba više kartografskih izvora omogućuje nam, ne samo uvid u prostor i sve pojave u njemu, kako su one izgledale nekad, već i mogućnost praćenja dinamike prostora odnosno promjena koje su se događale tijekom određenih povijesnih razdoblja ili uslijed nekih povijesnih događaja. Osobito je zanimljivo uspoređivati kartografske prikaze različitih kartografskih tradicija (mletačke, osmanske, habsburške..) koje prikazuju isti prostor u istom vremenu. Različitost u viđenju istog prostora s različitih strana granica ili imperijalnih politika, koja proizlazi iz tako uspoređenih kartografskih izvora, vrlo dobro oslikava jednu od važnih povijesnih paradigmi o tome kako mi sami vidimo sebe, a kako nas vide Drugi („Mi“ i „Oni“). Tako karta, osim geografskih podataka o prostoru, nosi čitav niz ideoloških i kulturoloških informacija o vremenu u kojem je nastala. To kartiranje ideja odnosno podataka u pozadini važan su izvor društvene i intelektualne povijesti koje nazivamo metageografija, a također su predmet proučavanja povijesne kartografije, ali i niza drugih, prije svega informacijskih znanosti.

Svojestvo karte kao pouzdanog i upečatljivog prenosioca različitih poruka koje nisu nužno uvijek geografske, vrlo je rano primijećeno i uvelike korišteno u svim kulturama i povijesnim razdobljima. Izrazita sugestivnost kartografskih izvora zapaža se već u srednjem vijeku, kada karta postaje sredstvo promicanja kršćanstva i slavljenja Biblije, ostavljajući geografske informacije u posve drugom planu (ili ih čak posve izostavljajući). Ništa manje sugestivne nisu ni karte imperijalnih ili kolonijalnih sila koje su prostor „drugih“ (ovdje s malim „d“) prikazivale kao vlastiti prostor pobjede, kontrole i nadmoći. Svoju osobito važnu ulogu karta dobiva sredinom 19. stoljeća u vrijeme nacionalnih pokreta kada kartografija, koja prikazuje nacionalni teritorij i njegovo stanovništvo na nacionalnom (materinjem), dobiva status znanosti koja

značajno doprinosi borbi za priznanje nacionalnog identiteta i suvereniteta (prva karta Hrvatske na hrvatskom jeziku objavljena je 1847. godine!).

Povijesno opravdanje političkih ciljeva osobito je popularno tijekom 20. stoljeća, kada karte postaju neizostavnim dijelom političkih programa. Brojne povijesne karte, karte razgraničenja, demografske karte te osobito etnografske karte, koje su "komplicirane" povijesne i statističke podatke znale jasno predočiti "običnom puku" i opravdati određene političke ciljeve, uvijek su padale na "plodno tlo". Tijekom 20. stoljeća, kartografski izvori jednako su služili mirovnim konferencijama ili kao poticaj ratovima, što potvrđuje i suvremena povijest. Sugeriranje određenih političkih poruka putem karata provodilo se na različite načine: jednostavnim falsificiranjem povijesnih ili recentnih statističkih podataka, isticanjem samo jednog segmenta pojave bez nje-gova konteksta, uopćavanjem podataka, ciljanim statističkim grupiranjem podataka ili pak ispisivanjem neskrivenih političkih poruka na samu kartu. Poznato je da izborom specifične kartografske projekcije neke države na karti bitno mijenjaju svoj položaj ili vizualnu površinu sugerirajući njihovu snagu ili njihov središnji geopolitički položaj. Tako je i u kartografiji poznat pojam europocentrizma u kojem se u središtu svake karte nalazi Europa. Takav centrizam u povijesti nije bio svojstven samo Europljanima, pa je nedavno otkrivena jedna kineska karta iz 1602. godine koja u središtu svijeta, sasvim očekivano, prikazuje Kinu.

Raspravu o problemu snažnog utjecaja politike na kartografiju i mogućih manipulacija koje iz te veze proizlaze, potaknuo je sedamdesetih godina 20. stoljeća upravo jedan povjesničar, dr. Arno Peters (1916-2002). On je 1973. godine, predstavljajući svoju novu kartografsku projekciju u kojoj je Svijet prikazan u realnijim omjerima površina,

sl. 2: Pogled na Svijet u Petersovoj projekciji s realnijom površinom kontinenata

Humoristische Karte von Europa im Jahre 1914.

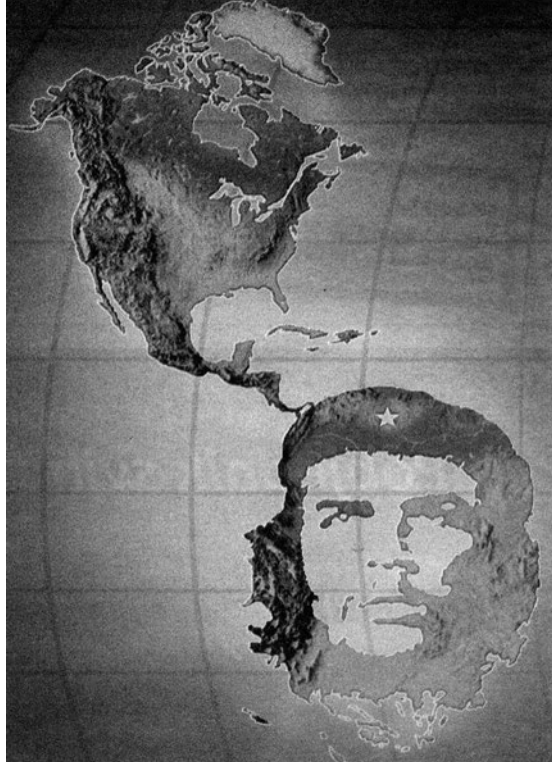

sl. 3:

Humoristična karta Europe na karikaturalan način prikazuje geopolitičke odnose uoči početka Prvog svjetskog rata

no znatno izduženijih kontura, izazvao čitavu buru reakcija¹. Svojom je posve novom kartom svijeta Peters doveo u pitanje 400-godišnju kartografsku tradiciju koju je utemeljio glasoviti flamanski kartograf Gerhard Mercator. Prednost Mercatorove projekcije Svijeta je točnost kontura kontinenata, no zbog specifične pravokutne konstrukcije mreže meridijana i paralela koja omogućava sigurnu navigaciju pomorcima, omjer površina znatno je poremećen, pa npr. Europa (ca 10,5 milijuna km²) ispada gotovo jednake površine kao Južna Amerika (ca 18 milijuna km²), a Skandinavija (ca 830 000 km²) većom od Indije (ca 3,3 milijuna km²). Za razliku od Mercatorove, Petersova kartografska projekcija prikazuje države u njihovim realnijim površinama, ali zato znatno izduženih oblika. Uz to, zbog ekvatorijalnog položaja Afrike, taj kontinent zauzima središnji dio karte, stavljajući tako crni kontinent u središte Svijeta, što je izazvalo dodatne reakcije.

Kontroverzna Petersova projekcija samo je dotakla vrh ledenog brijega, skrenuvši pažnju javnosti na problem vjerodostojnosti brojnih kartografskih izvora s kojima se susrećemo u svakodnevnom životu kao i uopće problemu sagledavanja Drugih iz vlastite perspektive. Ubrzo nakon toga, u Americi izdan je značajan broj opsežnih rasprava i knjiga o ulozi kartografije u povijesti i politici, temeljene na snažnoj sugestivnosti kartografskih prikaza kao i mogućnostima lake manipulacije različitim povijesnim i statističkim podacima te općenito snažnoj društvenoj uvjetovanosti sadržaja kartografskih prikaza. Tako se posljednjih dvadesetak godina pojavljuju naslovi poput: Armin K. Lobeck (1993): *Things Maps Don't Tell Us: An Adventure into Map Interpretation*; Jeremy Black (1998): *Maps and Politics*; Mark Monmonier (1996): *How to Lie with Maps* te knjiga istog autora iz 2001. godine, pod naslovom: *Bushmanders and Bullwinkles: How Politicians Manipulate Electronic Maps and Census Data to Win Elections*.

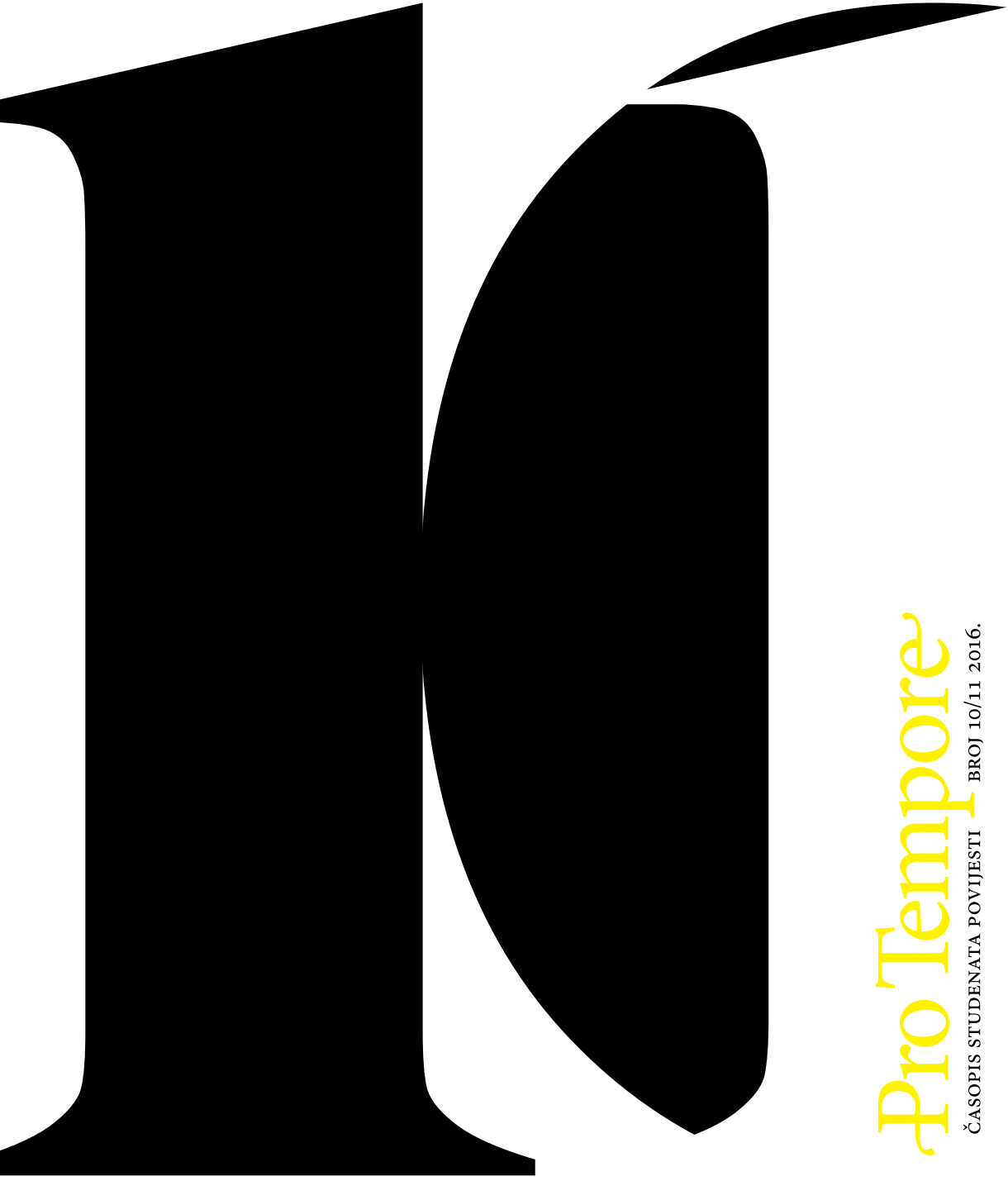

sl. 4:
Sjevernoamerička
karta Južne
Amerike u liku
Che Guevare
aludira na lijevu
orijentaciju
južnoameričkih
država

Snažnim razvojem informatičke grafike koja je svakom pojedincu omogućila laku izradu vjernih kartografskih prikaza, mogućnost kartografskog prezentiranja bilo koje željene ideje gotovo da nema ograničenja. Stoga, kada naredni puta budete pratili tijek izbornih kampanja, izlazne ankete ili rezultate izbora koje će vas putem kartografskih prikaza uvjeravati u neku „nepobitnu realnost“, sjetite se metageografije i sugestivne snage koju karte mogu imati u suvremenim društvenim odnosima.

Bilješke:

- 1 Kartografska projekcija jedna je od temeljnih problema kartografije a odnosi se na problem prikazivanja zakrivljene zemljine površine na ravnu plohu papira pri čemu je neizbježan određeni stupanj pogreške. Zbog tog problema ne postoji apsolutno točna karta svijeta, već postoje karte u različitim projekcijama koje tu pogrešku smanjuju na najmanju moguću mjeru. Ovisno o namjeni karte i o geografskoj širini koju prikazuju, odabire se kartografska projekcija koja će taj prostor prikazati s najmanjom pogreškom.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com